

Drumuri și întâlniri cu Japonia

Cuvânt înainte / Liviu Franga
Prefață / Angelo Mitchievici
Postfață / Florin Deleanu

Cuvânt-înainte (Liviu Franga)	/ 9
Prefață (Angelo Mitchievici)	/ 17
Introducere	/ 23
De la prispă la <i>engawa</i>	/ 33
Montaigne și Kenkō	/ 48
Imaginea femeii în stampele japoneze și în pictura franceză rococo	/ 73
Formă și spirit în haiku	/ 91
Brueghel și Bashō — două priviri asupra lumii	/ 109
Text în imagine / imagine în text	/ 122
Spontaneitate și rigoare în dialogul poetic	/ 138
<i>Metamorfoze și Povestea lui Genji</i> — surse de inspirație	/ 164
Haiga — arta care unește pictura, poezia și caligrafia	/ 189
Omul în configurația peisajului	/ 213
Postfață (Florin Deleanu)	/ 232

„Omul pune în valoare potențialul Drumului,
nu Drumul pune în valoare potențialul omului.”
—Confucius, *Analecte* XV, 28.

„Totul este drum.”
—Octavio Paz

Ideea cărții *Drumuri și întâlniri cu Japonia* s-a născut în timpul cursurilor de artă comparată pe care le-am susținut ca profesor invitat la Universitatea Aichi din Japonia, în 2016, când le-am propus masteranzilor să aducem în dialog câteva teme din spațiul cultural japonez și occidental, care să fie analizate din mai multe perspective, ca și cum ele ar fi privite în oglinzi paralele.

Primul curs a fost dedicat reprezentării naturii și omului în universul pictural al artistului Pieter Brueghel cel Bătrân și în creația poetică a lui Matsuo Bashō. Când le-am spus masteranzilor că deschidem cursurile de artă comparată cu Brueghel și Bashō, am remarcat o doză de surpriză și o undă de curiozitate pe fețele lor. În același timp, aveam impresia că erau nerăbdători să vadă ce le prezintă profesorul venit de la o depărtare așa de mare, de dincolo de șapte mări și șapte țări. Le-am spus că între cei doi mari creatori din Occident și din Japonia există deosebiri, dar, în același timp, dacă le studiem cu atenție viața, opera și modul cum au *privit* natura și lumea din care au făcut parte, vom descoperi câteva asemănări în destinul lor, câteva *reper*e și puncte comune în creația lor, care m-au determinat să-i așez alături în primul curs din seria de teme pe care urmează să le analizăm împreună. Cum politețea japoneză este omniprezentă, nu mi-am dat seama dacă prin aceste minime argumente am

reușit să le micșorez sau să le măresc mirarea și nerăbdarea masteranzilor. Din locul în care mă aflu, am apăsător pe un buton și draperiile de la ferestre și-au făcut prezența, împiedicând soarele de octombrie să pătrundă în amfiteatru, iar lumina electrică a devenit din ce în ce mai mică, pentru ca imaginile din lumea lui Brueghel și a lui Bashō, proiectate pe ecranul din fața noastră, să apară cât mai clare și să dialogheze între ele.

În săptămânile următoare, structura tematică a cursurilor a continuat cu relația dintre maestru și discipol, cu imaginea femeii în stampele japoneze (*ukiyo-e*) și în pictura rococo din Franța, cu relația om-peisaj, raportul plin-gol din spațiul cotidian, artistic și literar, dinamica dintre text și imagine într-o lucrare de artă (*text în imagine/imagine în text*), estetica sugerării, prezența și semnificațiile copacului în compoziția picturală și cu drumul străbătut în poezie și pictură de Yosa Buson și William Blake.

Spiritul și forma poemului haiku, principiile, rigoarea și spontaneitatea din *dialogul poetic renku*, pictura în tuș, caligrafia și *arta haiga* au fost incluse în programul nostru de cursuri, pentru a ilustra ideea că anumite forme literare și artistice au emigrat din Japonia către Occident, fiind adoptate în creația multor poeți și artiști din afara arhipelagului nipon.

Un curs cu totul aparte pentru masteranzi a fost acela în care am prezentat trei nume de scriitori care au trăit în Occident și în Japonia la un interval de aproximativ un mileniu sau nouă secole între ei: poetul latin Publius Ovidius Naso, Murasaki Shikibu și Marcel Proust. Le-am spus că acest curs va avea două părți. În prima parte, vom discuta despre *Metamorfozele* lui Ovidiu și *Povestea lui Genji*, mai precis, despre modul cum aceste două capodopere din literatura latină și japoneză au fost surse de inspirație, în milenii următoare, pentru numeroase creații de pictură, sculptură, arte decorative, arhitectură, muzică, teatru, balet și film. În a doua parte, vom continua cu *Povestea lui Genji*, dar, de data aceasta, vom compara poetica spațiului și timpului în societatea din Kyōto descrisă de Doamna Murasaki și în societatea

Am fost deosebit de încântat să constat că tema care a inclus prispa (cerdacul/pridvorul) și *engawa*, ca zone de trecere de la interiorul locuinței spre exterior, în casa tradițională românească și în cea japoneză, a reușit să antreneze foarte mulți masteranzi în discuții, deoarece a fost o mare surpriză pentru ei să afle că în România, aflată la o depărtare foarte mare de Țara Soarelui-Răsare, fără să existe contacte între cele două popoare și între cele două culturi, meșterii populari români au creat un spațiu similar cu *engawa* japoneză, care să facă legătura între ceea ce înseamnă *lumea din interior* și *lumea din exterior*.

Tema consacrată ideii de a ne *retrage din tumultul lumii*, de a sta *departe de lumea dezlănțuită*, pentru a ne dedica reflecției și scrisului, pentru însemnări sau eseuri, așa cum au procedat călugărul japonez Yoshida Kenkō (1283–1350) și nobilul francez Michel de Montaigne (1533–1592), a încheiat călătoria noastră prin Japonia și Occident, dar a prelungit dezbaterile dintre profesor și masteranzi, dincolo de spațiul și timpul cursurilor respective. Încă mai primesc mesaje în care foștii masteranzi japonezi îmi trimit comentariile și gândurile lor despre unele teme pe care le-am prezentat la cursurile de la Universitatea Aichi sau îmi vorbesc despre alte reperi și puncte comune între Japonia și Occident pe care le-au descoperit atât în lecturile recente, cât și în călătoriile pe care le-au făcut în țările occidentale.

Temele cursurilor din Japonia s-au bazat pe experiența pe care am avut-o în activitatea de artist și scriitor, așa cum sugerează titlul cărții, în urma unor *drumuri* și întâlniri cu arta, literatura și civilizația japoneză, începând cu 1969 — primul meu *contact* indirect cu Japonia, fiind elev la un liceu de muzică și de arte plastice din Constanța, când am descoperit un album cu pictura lui Sesshū Tōyō Oda, artistul care m-a făcut să fiu pasionat de cultura din țara lui —, până în momentul de față, când teme vechi și teme noi din preocupările

mele îmi întrețin interogația continuă din relația specială pe care o am cu Țara Soarelui-Răsare.

Trecerea de la *substanța* cursurilor de masterat la *scritura* cărții a fost un alt *drum*, de o altă *factură*, care a durat o perioadă de timp necesară selectării temelor, adăugării altor subiecte, scrierii și rescrierii textelor, deoarece a trebuit să adaptez conținutul și limbajul cursurilor pentru o arie cât mai largă de cititori. Am eliminat multe referințe și am introdus notele de subsol în text, între paranteze, pentru ca lectura să aibă fluiditate, să nu fie întreruptă, iar lectorul să nu meargă la alte pagini. De asemenea, am înlăturat unele teme, am redus terminologia de specialitate și am încercat să juxtapun secvențele în așa fel încât să existe o curgere firească a conținutului tematic și să avem o varietate a subiectelor abordate.

Motivul care m-a determinat să public această carte a fost îndemnul consistent al unor prieteni din țară și din străinătate. Cunoscând *drumurile* și întâlnirile mele cu Japonia, din convorbirile pe care le-am avut cu diferite ocazii, ei au insistat în permanență să scriu despre relația deosebită pe care o am cu Țara Soarelui-Răsare. În pofida imboldului venit din partea lor, mereu amânam scrierea cărții, deoarece aveam o îngrijorare legată de gândul că bursele și stagiile de studii și cercetare oferite de familia Mitsuo Akiyama, Fundația Japonia și unele universități japoneze nu au fost suficiente ca timp să cunosc în profunzime o țară atât de complexă și un popor atât de ordonat, discret, respectuos, rafinat și sobru. Toate călătoriile mele nu depășesc șapte luni de locuit pe pământ japonez. Amânam scrierea cărții, având în gând și proverbul care spune că *pentru a cunoaște un om trebuie să mâncăm un sac de sare cu el*. Dar pentru a cunoaște o țară? Câtă sare este nevoie să mâncăm? De asemenea, le mai spuneam prietenilor o zicală foarte cunoscută în spațiul cultural din Orientul Îndepărtat:

„Cei care știu nu vorbesc; cei care vorbesc nu știu.”

—Lao Zi, *Capitolul 56*

LIBRIS
Pentru că nu reușeam să-i conving în totalitate pe prietenii mei, în cele din urmă, am început să aștern pe hârtie întâlnirile și *drumurile* legate de țara care a ocupat și ocupă un loc unic în inima mea.

Scriind fiecare secțiune din carte, am avut în imaginarul meu *drumurile* și întâlnirile cu Japonia ale unor occidentali celebri, care au călătorit în Țara Soarelui-Răsare, începând din secolele trecute până în vremurile noastre. În același timp, am căutat să păstrez distanța convenită și să respect raporturile și proporțiile între *drumurile* și întâlnirile lor — de mare anvergură — și neînsemnatele mele *hoinăreli, plimbări și contacte*.

Dintr-o altă perspectivă, am putea vorbi despre Manet, Monet, Whistler, Van Gogh, Gauguin, Toulouse-Lautrec, Degas, Bonnard, Klimt care, datorită *întâlnirilor indirecte* pe care le-au avut cu Japonia, au *schimbat* pentru totdeauna *traseul* picturii occidentale, prin *împrumuturile* pe care le-au făcut din stampele japoneze (*ukiyo-e*), în privința compoziției, formatului, decupajului, gesturilor și pozițiilor personajelor, culorilor, contrastului, crearea unor serii de tablouri pe un anumit subiect sau temă etc. Katsushika Hokusai și Utagawa Hiroshige, prin faimoasele serii de stampe dedicate Muntelui Fuji, orașului Edo, Drumului Tōkaidō, l-au inspirat pe Claude Monet să preia această idee de a lucra o temă în mai multe compoziții de pictură. Așa s-au născut faimoasele lui serii de lucrări inspirate de nuferi, căpița de fân, plopi, țarmul de la *Étretat* (Normandia), catedrala din Rouen etc.

De asemenea, regăsim întâlniri semnificative cu Japonia în creația muzicală (Camille Saint-Saëns, opera *La Princess jaune*, Giacomo Puccini, opera *Madama Butterfly*, Gilbert & Sullivan, opereta *The Mikado*), în creația literară (Lafcadio Hearn, Pierre Loti, Nikos Kazantzakis, Paul Claudel, R. H. Blyth, Nicolas Bouvier, Roland Barthes), în arhitectură (Frank Lloyd Wright și Richard Neutra), în ceramică (Émile Gallé) și creația de bijuterii (René Lalique), în teatru (Artaud, Brecht, Meyerhold, Reinhardt, Stanislavski), film (Serghei Eisenstein și Andrei Tarkovski), coregrafie (Sir Frederic

Ashton, David Bintley), în arta fotografică (Jensen Brook) etc. În plan spiritual, am putea aminti de *experiența zen* pe care mulți occidentali au practicat-o după 1950, mai întâi în SUA și apoi în Europa. Manga, ikebana, origami, artele marțiale și domeniul gastronomic formează alte *întâlniri* care au cucerit și au sedus milioane de occidentali. Chiar și vocabularul nostru s-a îmbogățit prin împrumuturi de cuvinte japoneze: *tsunami, sushi, anime, bonsai, sake, tatami, karaoke, shogun, judo, karate, aikido, sumo, emoji, samurai, sensei* etc.

Să încercăm, pentru simetrie, să îndreptăm puțin privirea și spre cealaltă oglindă, să vedem cum s-a reflectat întâlnirea Japoniei cu Occidentul. După mijlocul secolului al XIX-lea, prin *întâlnirile* ei cu lumea occidentală, Japonia trece — cu o rapiditate surprinzătoare — spre modernitate, adoptând și adaptând modele din Europa sau din SUA în parlament, armată, industrie, învățământ, arhitectură, literatură, artă, muzică, vestimentație, obiceiuri etc. Nimeni nu-și imagina, în urmă cu un secol, că la conducerea unor orchestre simfonice din Canada, SUA și Europa o să ajungă un dirijor japonez (Seiji Ozawa), că Schubert și Mozart vor avea o interpretare cu totul singulară datorată sensibilității pianistei Mitsuko Uchida, că la Baletul Regal din Marea Britanie, pentru prima dată în istoria acestei instituții, va fi angajat (în 1993), ca prim-solist, un balerin japonez (Tetsuya Kumakawa) sau că cei mai buni patinatori occidentali vor împărți premiile de la campionatele mondiale cu sportivi din Țara Soarelui-Răsare (Fumie Suguri, Mao Asada, Nobunari Oda și Yuzuru Hanyu).

Întâlnirile occidentalilor cu Japonia au avut finalizări diferite. Pictura impresionistă și postimpresionistă a împrumutat elemente noi în estetica și configurația ei. Puccini, în opera *Madama Butterfly*, include linii melodice din anumite cântece japoneze, creează pasaje în *pianissimo*, pentru a sugera grația zborului de fluture în ariile interpretate de Cio-cio san. În domeniul arhitecturii occidentale, remarcăm o altă relație a edificiului cu natura, iar la restaurantele de câteva stele, *scenografia minimalistă* din farfurii ne duce spre spațiul nipon, unde mâncarea din boluri are forme, culori, texturi,

structuri și detalii care ne atrag mai întâi privirea și după aceea ne sunt solicitate papilele gustative.

O întâlnire a unui occidental cu Japonia se poate finaliza cu realizarea unui parc sau cu un muzeu. Arhitectul francez Marcel Alexandre, la începutul secolului al XX-lea, a creat cel mai mare parc japonez (29 de hectare) din Europa (*Le Parc Oriental*), pe Valea Loarei, în comuna Maulévrier, iar industri-așul, colecționarul de artă și călătorul neobosit Émile Guimet din Lyon, a fondat un muzeu consacrat Orientului și Orientului Îndepărtat, în 1879, în orașul său natal. Ulterior, patrimoniul strâns de Émile Guimet a fost donat statului francez și mutat, în 1885, la Paris, devenind cea mai mare instituție muzeală de artă asiatică din Occident (Muzeul Guimet). Am cunoscut un profesor universitar francez care, după întâlnirile sale cu filmele lui Akira Kurosawa, Yasujirō Ozu și Kenji Mizoguchi, a emigrat în Japonia, s-a căsătorit cu o japoneză și de aproape cincizeci de ani este stabilit în Țara Soarelui-Răsare.

Scriind poeme haiku și creând haiga sau picturi în tuș, m-am întrebat, nu de puține ori, dacă, prin aceste forme de poezie și de artă, nu m-am *depărtat* de tradiția în care m-am născut și format, deși, prin ceea ce scriu și pictez, eu nu încerc să-i imit pe japonezi, ci doresc să-mi îmbogățesc elementele de tehnică și de expresivitate în creația mea și să reprezint spațiul cultural căruia îi aparțin. De-a lungul activității mele, ca scriitor și artist, mi-am dat seama cât de importante sunt atât *rădăcinile* în identitatea noastră, cât și *contactele*, întâlnirile, *drumurile* pe care le-am străbătut, profesorii pe care i-am avut alături, cărțile pe care le-am citit și ne-au luminat *calea*. Nu spunea Jules Renard că „fiecare dintre lecturile noastre lasă o sămânță care germinează?” (« Chacune de nos lectures laisse une graine qui germe. »). Pentru stilul personal în care pictez în tuș, scriu haiku și creez haiga, pentru modul cum am îmbinat *rădăcinile* acestor forme de poezie și de artă cu *moștenirea* pe care am primit-o de la cultura română, am fost recompensat cu premii și burse pe care mi le-a acordat Țara Soarelui-Răsare. De asemenea, tot pentru aceleași motive, am primit invitații de a susține conferințe și cursuri la diferite